

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 3/2 2025

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

2/3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ғәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

2/3-сан 2025

март - апрель

*Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемгі хәм мектеп билимлендириўи
министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Хушбоқ НОРБҰТАЕВ
Сапардурды АБАЕВ	Ойниса МУСУРМОНОВА
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Сафо МАТЧОН
Мавлюда АЧИЛОВА	Шукурулло МАРДОНОВ
Азизжан АБДАЗИМОВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ	Абдимурат ЕСЕМУРАТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Мансурбек ОНГАРОВ	Раъно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Норим РАХМАНОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Муқаддас РАХМАНОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Светлана СМІРНОВА (Москва, Россия)
Гулзабира БАБАШЕВА	Тажибай САПАРБАЕВ
Умида БАҲАДИРОВА	Мухаббат САЛАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Гўзал СОДИҚОВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Комил ГУЛЯМОВ	Нурзода ТОШЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди КАМАЛОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Тажикал КУДАЙБЕРГЕНОВА
Холбой ИБРАГИМОВ	Ойбахор ШАМИЕВА
Шохида ИСТАМОВА	Ризамат ШОДИЕВ
ВОХИД КАРАЕВ	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Мохира КУВВАТОВА	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Джавдод ПҰЛАТОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Пердебай НАЖИМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
Асқарбай НИЯЗОВ	Қонысбай ЮСУПОВ
	Гулара ЮСУПОВА

YOSH PEDAGOGLARNING KASBIY O‘ZLIGINI ANGLASHGA TA’SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Abdurasulov.J

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
pedagogika fakuteti Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi*

Таянч сўзлар: касбий ўзликни англаш, ижтимоий психология, детерминантлар, “Мен” тушунчаси, идентификация, педагог, ижтимоий мулоқот, тажриба, ижтимоий роллар, эмпатия, илмий изланишлар.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, социальная психология, детерминанты, концепция “я”, идентичность, педагог, социальное общение, опыт, социальные роли, сочувствие, научные исследования.

Key words: professional self-awareness, social psychology, determinants, the concept of “I”, Identity, educator, social communication, experience, social roles, empathy, scientific research.

РЕЗЮМЕ:

Ушбу мақолада ёш педагогларнинг касбий ўзлигини англашга таъсир этувчи психологик омиллар баён этиган бўлиб, унда жаҳон олимларининг фикрлари, илмий изланишлари келтирилган. Шунингдек педагогларнинг касбий ўзлигини англашга таъсир этувчи ижтимоий-психологик детерминантлар, хусусан нафақат билим, балки тажриба, қобилият, эътиқод ва қадриятлар ҳам баён этилган. Касбий ўзликни англаш жараёни ёш педагогларда шахсияти билан бирга касбий этика, стандартлар ва амалиётлар интеграциялашуви натижасида вуқудга келади. Жамият педагог касбига қўядиган талаблар асосида йиллар давомида шаклланади.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье излагаются психологические факторы, влияющие на профессиональное самосознание молодых педагогов, приводятся мнения ученых мира, научные исследования. Также изложены социально-психологические детерминанты, влияющие на профессиональное самосознание педагогов, в частности не только знания, но и опыт, способности, убеждения и ценности. Процесс профессионального самосознания возникает у молодых педагогов в результате интеграции профессиональной этики, стандартов и практик вместе с их личностью. Общество формируется годами на основе требований, предъявляемых к профессии педагога.

SUMMARY:

This article describes the psychological factors that influence the perception of the professional self of Young Educators, which include the opinions, scientific research of World Scientists. Also stated are socio-psychological determinants that affect the perception of the professional self of educators, in particular, not only knowledge, but also experience, ability, beliefs and values. The process of professional self-realization occurs in young educators as a result of the integration of professional ethics, standards and practices along with their personality. Society is formed over the years on the basis of the requirements for the profession of an educator.

KIRISH

Yoshlik bu ijtimoiy kasbiy faolligi bilan ajralib turadigan bosqich bo'lib, kasbiy tanlov to'g'riligi haqidagi ikkilanishlar ortda qolgan paytdir. Odatda, bu bosqich kasbiy tajriba orttirish va ish faoliyatini tashkil etish bilan bog'liq bo'ladi. Aynan shu bosqichda shaxslar inson mavjudligining asosiy mohiyatini tafakkur qilib, ma'naviy va kasbiy intilishlarini faollashtiradi. Kasb tanlash jarayonida o'z qobiliyatlarini aniq mehnat faoliyatida rivojlantirishni, individual faoliyat turini ishlab chiqishni, shaxs bo'lish ehtiyojini namoyon etish olish imkonini beradi.

Pedagog kasbi xuddi shifokorlikdek qadimgi kasblardan biri bo'lib, xalqning, umuman, sivilizatsiyaning ijtimoiy-madaniy yaxlitligi ko'p jihatdan ularning va ta'lim muassasalarining roli bilan belgilanadi. Tarixiy o'zgarishlar davomida ko'plab kasblar yo'qolib ketgan bo'lsa ham, bu kasb hali hamon mavjuddir. Garchi mazmuni, mehnat sharoitlari, miqdoriy va sifat tarkibi o'zgargan bo'lsa ham jamiyatning taraqqiyotida o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Bugungi kunda ko'plab yosh pedagoglar ta'lim tizimining turli qatlamlarida faoliyat olib borishmoqda. Pedagoglar faoliyatini yanada samarali tashkil etishlari, dars jarayonini yanada sifatli va mazmunli o'tishlari, doimo o'z ustlarida ishlab rivojlanishlari, o'quvchilarni o'tayotgan fanlariga qiziqtirishlarining bari kasbiy o'zlikni anglash bilan bog'liqdir. Kasbiy o'zlikni anglash - bu odamlarning ish faoliyatidagi rollari atrofida shakllanadigan, o'zlarining kasbiy sharoitlariga xos qadriyatlar, e'tiqodlari va xatti-harakatlarini o'z ichiga olgan o'z-o'zini anglashlaridir. Pedagoglar o'zlarini mutaxassis sifatida idrok etadilar va o'z sohalarida boshqalar tomonidan xuddi shunday tan olinishga ishonadilar. Bu o'ziga xoslik shaxsiy intilishlar, kasbiy tayyorgarlik va o'z sohasidagi doimiy tajribalar kombinatsiyasi bilan shakllanadi.

Shaxsning kasbiy o'zlikni anglashi ham ichki, ham tashqi jarayondir. Ichki anglanish jarayoni shaxsiy qadriyatlar, maqsadlar va manfaatlar haqida chuqur fikr yuritishni o'z ichiga oladi. Tashqi tomondan esa, bu tengdoshlar va murabbiylar, hamkasblari tomonidan tan olinishini, tasdiqlanishini talab

qiladi. Ushbu rivojlanish jarayoni juda muhim, chunki u mansabdan qoniqish, axloqiy amaliyotlarga rioya qilish va ish joyidagi qiyinchiliklarni engishda chidamlilikka bevosita ta'sir qiladi.

Professional o'ziga xoslik shaxsiy qadriyatlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlarning kasbiy etika, standartlar va amaliyotlar bilan integratsiyalashuvini anglatadi. Bu pedagogning o'z kasbining kengroq kontekstda rolini tushunishini, shu jumladan empatiyaga, o'quvchi-talabalar bilan munosabatlarga va axloqiy dilemmalarga yondashuvini o'z ichiga oladi. Zero, shaxsning kasbiy shakllantirish ta'lim, amaliy tajriba va shaxsiy fikrlash ta'sirida dinamik va doimiy bo'ladigan jarayondir.

Olimlar kasbiy o'zlikni anglash shaxsning o'z-o'zini anglashi bilan chambarchas bog'liqligini e'tirof etishadi. I.P.Ivanov "Odam ongining yuksak belgisi – uning o'zini anglashidir, odamning o'zini anglashi ham shaxsning muhim belgisidir" deb e'tirof etgan. Shuningdek, I.P. Ivanov "odam o'z tevarak-atrofdagi olamdan o'zini ajralgan holda o'zini "Men" deb anglay olmaydi, chunki odam ongining, o'zini anglashining, "Men"ning mazmuni o'sha odam atrofidagi real-voqelik inikosidir"- deb ta'kidlagan.

Pedagoglarning kasbiy o'zlikni anglash jarayoni uzoq muddatli bo'lib, boshqa kasblar singari shaxs ma'lum bir yoshda turli xil dunyoqarashga ega bo'ladi va bu ularning kasbiy o'zligini anglashga ta'sir o'tkazadi. Alsup, Akkerman va Meijer, Beijaard, Verloop kabi olimlar ham buni ta'kidlab, pedagoglarning shaxsiyatini butun jarayon davomida "o'zgaruvchan shakllanish" da ekanligini aytishgan. Yuqoridagi olimlar postmodern ijtimoiy nazariyasi asosida pedagog shaxsi bo'yicha ba'zi tadqiqotlar olib borishgan. Olimlarning fikricha, pedagoglar ijtimoiy hayot tarmog'ida turli funktsiyalarga ega va ular o'zlarining shaxsiy tushunchalarini shu funktsiyalar asosida quradilar.

Pedagoglar bolalar bilan muloqot qilish va boshqa o'qituvchilar bilan aloqa o'rnatish orqali kasbiy rivojlanishlari mumkin. Bundan tashqari, pedagog tarbiyachi va bir vaqtning o'zida notiq, aktyor, so'z ustasi yoki musiqachi ham bo'lishi mumkin. Bu turli xil o'ziga xosliklarning aralashmasi shaxsning o'ziga xosligini tashkil qiladi va bu kasbiy o'zlikni anglashga ta'sir etadi. Shuningdek, identifikatsiya vaqt o'tishi bilan rivojlanadi va qayta tiklanadi, shakllanadi va o'zgaradi. Ba'zi akademiklar shaxsiyatni shakllantirish jarayonida insonning ichki dunyosiga katta e'tibor berishadi, boshqalari esa shaxsning ijtimoiy ta'sir foniga e'tibor qaratadi. Har bir inson o'ziga xosdir va har kim o'zini boshqacha ko'radi. Bunday holat o'z kasblariga yondashuvda ham namoyon bo'ladi.

Kuzmina asarlarida pedagog qobiliyatining bir nechta darajaga ajratgan. Bu darajalar idrok etish, aks ettirish va proyektivlik deb hisoblagan. Birinchisi, so'zlovchi tinglovchining shaxsiyatiga kirish qobiliyatini o'z ichiga

oladi. Bu pedagog talaba o'zini qanday idrok etishini tushunish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Ikkinchidan, pedagog uchun sifat asosiy hisoblanadi. Bu boshqalarni o'rganish, ularga hamdard bo'lish, boshqalarning motivlari va harakatlarini tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shundagina o'qituvchi boshqa birovning nuqtai nazarini idrok eta oladigan va unga baholaydigan qobiliyatiga ega bo'ladi. Bunday qobiliyatlar o'qituvchi shaxsining o'zagini tashkil etadi. Agar ular bo'lmasa, kasbiy sifat yuzaga kelmaydi. Bu qobiliyatlar o'qitish ishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, pedagoglar o'quvchi-talablarning aqliy rivojlanishiga e'tibor qaratishi kerakligini ko'rsatadi.

Psixologik jihatdan pedagoglar kasbiy o'zligini anglashiga o'z-o'zini hurmat qilish, o'zidan qoniqish, kasbiy qoniqish, o'z "Men"ini namoyish etish kabilar kiradi. Pedagoglarning kabi o'zligini anglashning ijtimoiy-psixologik determinantlari sifatida ijtimoiy-demografik o'zgaruvchilarni aytish mumkin. Bularga jinsi, yashash joyi, ishlagan yillari, moliyaviy ahvolini misol ketirish mumkin.

XULOSA

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga qo'yiladigan talablar bilan birga o'qituvchi shaxsi va uning faoliyatiga nisbatan qo'yiladigan ijtimoiy talablar ham o'sib bormoqda. O'qituvchiga jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablar, turli xilda ijtimoiy kutishlar, pedagogning individualligi, uning, shu talablarga javob berishga sub'ektiv tayyorligi muayyan O'qituvchining pedagogik faoliyatiga naqadar tayyorligidan dalolat beradi. O'qituvchining o'z ishidan nimanidir kutayotganligining o'ziyoq muhim ahamiyatga egadir, mana shu tariqa kutishlar, garchan jamiyat tomonidan o'qituvchiga quyiladigan talablardan vujudga kelgan bo'lsada, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment. New York: Basic Books.
2. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
4. "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" Z.T.Nishanova, N.G.Komilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent-2018
5. "Rivojlanish psixologiyasi" fanidan ma'ruzalar matni Jo'rayev O'tkir Toshpo'latovich
6. "Umumiy psixologiya" G'oziyev.E "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" 2010
7. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. –T.: O'qituvchi, 66-bet
8. O'zbek pedagogikasi antologiyasi // Tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 137-bet

